

Алегоричне відображення Полтавської битви в ювелірному мистецтві (на матеріалах НМІУ).

Північна війна 1700-1721 рр. між Росією і Швецією за панування на Балтиці стала великим випробуванням для Росії в цілому і для України зокрема. Однією з вирішальних подій у цій тривалій війні стала Полтавська битва 27 червня 1709 р. В цей день біля Полтави російська армія за участі українських полків здобула перемогу над шведською армією, яку Європа вважала непереможною. І хоча подальші події не завжди оберталися успіхом для російської армії (згадаймо, наприклад, капітуляцію російської армії на чолі з Петром I перед військами турецько-польського альянсу при переправі через р.Прут в 1711 році), однак у країнах Європи заговорили саме про Полтаву.

Події Північної війни: найважливіші битви, військові дії, міждержавні союзи та дипломатія завжди привертала увагу українських, російських та іноземних істориків. На сьогоднішній день існують спірні погляди на перемогу під Полтавою 1709 р. Більшість дослідників дореволюційних часів та радянського періоду висвітлює Полтавську битву в широкому плані, охоплюючи увесь політичний період Північної війни. В центрі їх уваги при описі подій постійно була особа Петра I та стверджувалась думка про те, що Полтавська битва стала для Росії вихідним моментом у її піднесенні і встановленні панування на теренах Східної Європи¹. Так народжувалися принаймні два міфи російської історії – міф про Полтаву і міф про Петра I. Особливо цікавими в плані міфотворення є твори Феофана Прокоповича, очевидця тих подій, професора та ректора Києво-Могилянської академії, одного з найближчих радників царя з питань освіти і церкви. Красномовний киянин у своїх творах, проповідях, “похвальних словах” проявляє себе як істинний представник українського і російського просвітництва.

З нагоди ювілейних дат у 1909 р. (200-річчя), 1959 р. (250-річчя) і у 1984 р. (275-річчя) був виданий ряд збірників у Києві, Полтаві та Москві².

В археографічних виданнях, архівних джерелах та літературі про перший період Північної війни зустрічається чимало згадок про Київ як головне місто України, тісно пов'язане з усіма подіями суспільно-політичного життя України, що відіграло значну роль під час полтавського періоду війни³. Дореволюційні історики у своїх працях, присвячених Києву, висвітлювали здебільшого таку тематику: перебування Петра I у Києві⁴ та будівництво Печерської фортеці⁵, причому праця К.Фоменка була написана за матеріалами записок ченця-прочанина Лук'янова, який перебував у Києві впродовж 1701-1702 рр. У радянській історіографії ця тема лише частково знайшла своє відображення в працях С. Волинського, Ф. Ернста, В. Сидоренка, Л. Хаустова⁶ та інших.

Ряд українських істориків кінця XIX – початку XX ст.: М.Костомаров, М.Грушевський, М.Андрусак, М.Возняк, І. Борщак, сучасні репринтні та академічні видання⁷ студіювали цей період війни під іншим кутом зору. На їхню думку, Полтавська битва стала для України, для її відродження катастрофою. Відкрита збройна боротьба за незалежну Українську державу на чолі з гетьманом Мазепою зазнала остаточного краху. Це був переломний момент в історії розвитку національно-визвольної боротьби, коли українці змушені були остаточно перейти від відкритої боротьби до тривалої оборони.

Причина страхотливої поразки доти непереможного героя Карла XII, яка змінила політичну карту Європи, висунувши на одне з перших місць Росію і, фактично, назавжди підірвавши міць Речі Посполитої і Швеції, донині дебатуються істориками як певного роду феномен. Можливо, фатальну роль для шведського війська відіграла та обставина, що Карл XII, легендарний вождь, чий лише вигляд підносив дух солдатів, не зміг особисто очолити армію. Напередодні битви його було тяжко поранено, після операції він п'ять днів лежав непритомний,

а в день битви короля носили поміж військом на ношах. Між генералами панувала ревнива незгода, а крім того, вони просто не звикли в критичних ситуаціях давати самі собі раду. Тож коли в окремих об'єктах бою виникало напруження, водночас спалахувала і паніка, бо її не гасив єдиний тактичний план. До всього, у якийсь момент гарматне ядро розірвалось під ношами Карла XII, вони зламалися навпіл і король упав, знепритомнівши. Солдатам здалося, що його вбито і це стало поштовхом до загального безладдя і утечі.

Можна припустити, що фатальну поразку для Швеції і блискучу перемогу для Росії визначив релігійний зміст дати Полтавської битви. 27 червня (10 липня за новим стилем) за церковним календарем – день святого Самсона – біблійного героя, який у нерівному двобої здобув перемогу над Левом – царем звірів. Саме тому протягом XVIII ст. образ Самсона став уособленням перемоги Петра I. Лева, зображеного на шведському гербі, сучасниками сприймали як символ короля Карла XII.

29 червня, в день тезоіменин Петра* після святкових обідів і почестей на честь перемоги відбувся урочистий молебень. В день Полтавської перемоги Петро I повідомив своєму прибічникові – київському воєводі Д.М. – Голіцину про *“... зело великої и неначаемой виктории ...”*, наказавши йому негайно вирушити у напрямі Переволочної, щоб не допустити переправи шведів через Дніпро.

У Києві урочисто святкували Полтавську перемогу. У Софійському соборі відбулося всенародне зібрання, на якому були присутні високі гості міста – цар Петро I, який прибув до Києва 22 липня 1709 р. та Феофан Прокопович – професор Київської академії, який виголосив панегірик на честь Полтавської перемоги – *“Панегирикос или слово похвальное о преславной над войсками свейскими победе и т.д., проповеданное в Киеве при всенародном собрании, в престольной церкви св. Софии Премудрости Божие, на приветствие Его священнейшего Величества при его собственном присутствии*

лети того же 1709 місяця юля дня 10. Печатано первым тисненіем в типографіи св. Великой чудотворной Лавры Печерские Киевския"⁸. Панегірик промовця супроводжувався передмовою із поясненням, що він перекладений "... по монаршому благоволенію ... тройственным диалектом латинским, словенским и польським ...". Похвальне слово відомого оратора займає в ранніх виданнях 60 сторінок з окремою посвятою, а в сучасних – 22 сторінки.

Феофан Прокопович як теоретик (професор поетики Київської Академії) великою мірою орієнтувався на драматичні жанри античності, з якими безпосередньо познайомився під час перебування в Римі **. Також Прокопович звертався і до новолатинських наслідувачів традицій античної літератури доби Відродження. Він скористався надбаннями і ренесансної драми, головним чином, італійсько-єзуїтської та протестантської. Ця орієнтація на античну і ренесансну драматургію відбилася в його літературно-художній практиці, зокрема і в славнозвісному "Похвалному слові...". У ньому реально відтворені причини і наслідки Північної війни, "... приведшие к измене и внутренней тяжчайшей брани". Образ Петра I, який стоїть у центрі твору, змальовується всебічно і правдиво, хоча й не без панегіричного надміру. Наявні такі алегоричні фігури твору, як Самсон і Лев, і справжні історичні персонажі як Сципіон старший (предводитель римлян) і Ганнібал (вождь карфагенян). Вони не затемнюють зображуваних явищ, а лише підсилюють враження від них, надаючи творові характерних барокових рис. На мові алегорій-символів, яскравих епітетів, Ф. Прокопович дає таку оцінку Полтавській битві і її героям: "Подобне и тебе, пресветлейший монархо, божим благословением случися. Растерзал еси, аки вторый Самсон (не без смотрения же, мню, божия и в день сей Самсона случися победа твоя), растерзал еси мужественные льва свейского"⁹.

Під кінець твору оратор ще раз за допомогою ремінісценцій з античної літератури підсилює значимість, порівнюючи за змістом і лютістю Полтавську битву з Другою Пунічною

війною*** та її героями, закінчуючи думку словами: „... *побежден внешний, побежден и внутренний твой, о Россия, суностат*”.¹⁰

Панегіричне віршування такого плану не тільки реалізувало естетично-розважальну мету, возвеличуючи тих чи інших правителів до рівня біблейських героїв, а й виражало важливі суспільні ідеали, такі як захист православної віри і Батьківщини, оспівувалась вірність своєму народові.

Феофан Прокопович у передмові до *“Похвального слова...”* передбачливо наголошував: *“Такою победу следует прославить не только на великих стенах, пирамидах и иных зданиях, и в искусных изваяниях, но и на малых орудиях начертать подобает...”*¹¹.

У зв'язку з перемогою в Полтавській битві російський уряд здійснив ряд заходів для пропагування її історичного значення, уславлення військової і політичної значимості Росії. У процесі міфологізації історії використання емблем, символів і алегорій набуло в петровську епоху цілеспрямованого характеру.

Серед різноманітних джерел і заходів, залучених для вивчення Полтавської битви 1709 р., до недавнього часу поза увагою залишалися вироби ювелірного мистецтва, які за допомогою алегоричних образів демонструють перемогу Петра I у Полтавській битві. Як приклад – срібна стопа *“Самсон”* роботи невідомого майстра початку XVIII ст., на якій вигравірована скульптурна композиція *“Самсон і Лев”* (Рис.1).

Російське мистецтво першої чверті XVIII ст. яскраво відображало найважливіші суспільно-політичні зміни. Успіхи в мистецтві гравірування не могли не знайти відображення і в гравюрі на сріблі. У другому десятилітті XVIII ст. широкої популярності набувають зображення із книги *“Символи і емблеми”*, яка вперше була видана в Амстердамі у 1705 р.¹². Ілюстративні матеріали з цього видання вписували у коло, а потім переносили на срібло з написами без особливих декоративних обрамлень. Майже до другої половини XVIII ст. московські майстри-ювеліри зображали на срібному посуді

біблійні сюжети. Впродовж XVII-XVIII ст. в Росії існувала традиція нагороджувати видатних осіб за певні заслуги перед Вітчизною різними видами срібного посуду. Окрім свого прямого призначення – служити посудом для пиття і бути окрасою постаментів – срібні ковші, братини, кубки і стопи широко використовувалися для “пожалувань”, тобто як коштовні подарунки чи винагороди¹³. До такого посуду належить і стопа “Самсон”, яка представлена в експозиційному залі “Україна доби Гетьманщини” НМІУ. Розміри виробу: висота 14,5 см, діаметр денця 8 см, діаметр вінця 10,5 см. Цей експонат належить до давньої срібної колекції фондів Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г.Шевченка (1924-1934 рр.), нині НМІУ. До музейної збірки цей виріб міг потрапити різними шляхами: як подарунок монастирю чи вищому духовенству від осіб царської родини; від придворних вельмож, представників дворянства, купців; як предмет, який різні верстви тогочасного українського суспільства закуповували на численних ярмарках для окраси свого помешкання.

Майстру вдалося поєднати раціональність і зручність форм предмета з умінням обробити поверхню так, щоб з максимальною силою зазвучали краса срібла і виявились його особливості. На маленькій кованій поверхні з однієї із сторін в обрамленні двох пальмових гілок, оповитих стрічками і з'єднаних унизу, розміщено головний сюжет: “Самсон і Лев” – гравіроване зображення міфологічного героя Самсона, який важко і впевнено спирається ногами на землю, чим створює враження власної непереможності. Його тіло, трохи зігнуте від напруги, переплітається зі згином тіла звіра. Самсон джкими руками роздирає пащу Лева і перемагає його. Зображення головного сюжету обрамлене колом та увінчане дворянською короною. З протилежної сторони від змалюваного сюжету симетрично вигравірувана символіка Російської держави: двоголовий орел зі скіпетром та державою у лапах, увінчаний трьома великокнязівськими коронами (рис.2). Ця важлива деталь вказує на те, що російський цар Петро I ще не

приймав титулу імператора. Після 1721 р., коли Петро I стає імператором, великокнязівські царські корони були змінені коронами імператорськими і ті тривалий час залишались на російських державних символах¹⁴.

Причина розміщення хреста на короні пояснюється поглядом царя на православну церкву. На грудях орла вигравірувано московський герб – хоробрий воїн-вершник в образі легендарного св. Георгія Побідоносця, який пронизує списом змія. Образ змія завжди був уособленням злих сил хоч би в якій формі вони проявлялись: у формі зовнішніх ворогів чи внутрішніх міжусобиць, які призводили державу до краху. Під іконографічним образом Георгія Побідоносця завжди стоїть глибокий духовний зміст. Благодетелі наші пращури любили остіувати подвиги св. Георгія як захисника православ'я.

Відносно значення образу св. Георгія, зображеному на московському гербі, існують цікаві дані, що пояснюють, кого саме змальовували і шанували в образі св. Георгія. Багато писемних пам'яток часів правління московського царя Олексія Михайловича (1645-1676 рр.), тобто середини XVII ст., при поясненні зображень московського герба вказували на те, що на гербі зображений дійсно сам московський правитель в образі воїна-вершника із списом, яким він пронизує змія. Аналогічне зображення царя можна побачити у заголовній частині книги, виданій відомим українським культурним і церковним діячем Лазарем Барановичем у 1674р. під назвою "Трубы нарочитые праздников Господских, Богородичных и проч. ..." Над вершником напис: "*Ты убо яко воин ...*"¹⁵.

Ймовірно, що цю традицію підтримав і цар Петро I. Проте, що на гербі в образі Георгія Побідоносця зображений правитель Росії, свідчать вигравірувані літери навколо державної символіки, які відповідають дійсному титулу самодержця: "БМ ПД ВГЦИВК ПА ВВМБРС" ("Божію Милостію Православної Держави Великий Государь Царь и Великий Князь Петр Алексеевич Всея Великой и Малой и Белой России Самодержец"). Дійсно, судячи по зображеному образу, на гербі зма-

льований молодий і енергійний цар Петро I саме у тому віці, коли всі його зусилля були спрямовані на розбудову сильної і незалежної Росії. Сюжет із державною символікою теж обрамлюють дві пальмові гілки, з'єднані між собою стрічками. Між гілками внизу вигравірувані дві постаті купідонів, що приборкали левів. Над їх зображеннями напис: "СОЧИНАЮ СЕГО АГНЦЕМЪ // КУПИДА ОБУЗДАЕТЪ ЛВА".

Стопа має зручну, стійку форму: донизу звужена, а вінчик розширений, профільований. Під вінчиком напис: "ЦРЬ ПЕТРЪ АЛЕУЇЕВИЧЪ. ВИВАТЪ. ВИВАТЪ. ВИВАТЪ". Широке розповсюдження нагородних кубків із врочистим вигуком: "ВИВАТ!" присвячено перемозі Росії у Північній війні (1700-1721 рр.), її історичним результатам, які остаточно затвердив Ніштадтський мир 10 вересня 1721 р. Довгоочікуваний мир настав після двадцяти одного року війни. У розпалі святкування Священний Синод постановив віднині іменувати царя Петра Олексійовича Петром Великим, Імператором і "...Отцом Отечества ...". Під трикратне: "**ВИВАТ! ВИВАТ! ВИВАТ!**" цар погодився прийняти титули, враховуючи заслужену перемогу у багаторічній боротьбі за Нову Росію. На дні стопи із зовнішньої сторони позначені два клейма (Рис.3). Одне визначене як Московське міське клеймо із зображенням двоголового орла під короною у колі із намистом. На лівому крилі птаха вигравірувано літеру слов'янського алфавіту "К", яка визначає дату виробу – 1720 р. З історії відомо, що після 1700 р. клейма, які визначали дату, позначались літерами слов'янського алфавіту за новим літочисленням****. Починаючи з 1719 р., клеймування виробів тимчасово переходить у відомство новоствореної камер-колегії. Із цього часу річне і міське клейма об'єднуються в одне, а дата позначається літерою слов'янського алфавіту¹⁶ так, як на досліджуваному предметі. Нагородна стопа "САМСОН" своїм символічним декором демонструє хронологічну відповідність подіям 1721 р. і як високохудожній зразок ювелірного мистецтва повинна закарбувати історичну пам'ять, підсилюючи тим самим повчальну функцію мистецт-

ва. За офіційним правилом, майстри-ювеліри, виготовляючи на замовлення уряду подібний нагородний посуд, повинні були відвітуватись виконаними роботами роком отримання ними дорожнього матеріалу. Тому і зустрічається клеймо з річним позначенням "1720" на посуді, потреба на який виявилась найбільш актуальною у післявоєнний 1721 рік. Інше клеймо – це клеймо, очевидно, майстра виробу, яке позначене двома літерами російського алфавіту "АИ" в овальному щитку. Визначити клеймо майстра за вказаними ініціалами поки що не вдалося, оскільки такі ініціали за авторитетними довідковими виданнями не відповідають визначеній даті – 1720 р. Але можна припустити, що клеймо "АИ" за своїм стилем датується більш пізнім часом і належить Іванову Адріану Терентійовичу, власнику фабрики срібного посуду і інших ювелірних виробів, яка була відома в Росії з 1893 по 1916 р.¹⁷ Можливо, такий високохудожній виріб, як стопа "Самсон", була придбана власником фабрики і клеймувалась як їхня власність, а безпосередньо автор виробу лишився невідомим.

Отже, срібна стопа "Самсон" є яскравим зразком вишуканого срібного посуду I чверті XVIII ст., яка не тільки в алегоричній формі відображає "полтавський період" Північної війни, а й викликає патріотичні почуття, такі як захист Вітчизни і православної віри, вірність своєму народу, впанування християнських символів і емблем. Тому часто такий посуд впродовж XVIII-XIX ст. вручали переможцям як врочисті нагороди або призові кубки.

Перемозі Петра I у Північній війні, яка перетворила Росію на сильну морську державу, присвячений і садово-парковий комплекс "Петергоф". "Петергоф как бы родился из пены морской, как бы вызван к жизни велением могучего морского царя. Петергоф – резиденция царя морей" – писав художник А.Бенуа¹⁸. Фонтани Петергофа є символічним вираженням водного царства, лавиною бризків того моря, що хлюпочеться біля берегів Балтики. Води фонтанів стрімкими потоками спадають у величезний басейн-ковш. У центрі ковша на

масивному п'єдесталі возвеличується фонтанний монумент "Самсон, що роздирає пащу Лева", встановлений у 1735 р. в пам'ять про Полтавську битву. Із пащі переможеного звіра б'є найвищий струмінь води висотою у 20 м. Фонтан "Самсон і Лев" виражає головний зміст всього фонтанного комплексу. На мові міфів та алегорій, характерній для XVIII ст., скульптурна група "Самсон і Лев" означала перемогу Росії над Швецією у Північній війні, а знаменита Полтавська битва започаткувала переможний кінець війни.

Садово-парковий комплекс "Петергоф" став візиткою міста на Неві. У Києві також є свій фонтан "Самсон і Лев". Це головний фонтан Подолу, який на довгі роки залишався композиційним центром Контрактової площі. Історія спорудження цього фонтану безпосередньо пов'язана з історією водопостачання міста Києва.

За традицією, в давнину у більшості європейський міст перед Ратушею споруджувався фонтан. Такої відповідності дотримувалися і у Києві. Проектними і будівельними роботами зі спорудження фонтану впродовж 1748-1749 рр. опікувався магістратський архітектор І.Григорович-Барський¹⁹. Фонтан становив центральну частину першого в Києві водогону і мав назву "Феліціан", яка походила від імені давньоримської богині Феліцити. Ця благодійна богиня щастя відрізнялась від Фортуни – богині долі "благої і суворої". У Римі існувало два храми Феліцити (на Марсовому полі і Капітолії). Атрибутами Феліцити завжди вважався ріг достатку і жезл. Фонтан являв собою аркований круглий павільйон, перекритий куполом у стилі українського бароко. Перша скульптурна частина фонтану "Феліціан" – фігура янгола, що тримає у руді кухоль, звідки витікає вода. Янгола з кухлем називали Феліціаном, від чого фонтан і отримав назву "феліціанського"²⁰. У 1780 р. на чотирьох фронтонах фонтану викладач математики Київської Академії Брульйон встановив сонячні годинники.

Скульптурна композиція фонтану – янгол з кухлем – простояла до 1808 р. У цьому році проводився черговий ремонт

дерев'яного басейну фонтану і дерев'яних труб. Тоді скульптуру янгола було замінено на скульптурну композицію "Самсон і Лев".

Ймовірно, що встановлення нової скульптури було пов'язане зі святкуванням у 1809 року 100-річчя Полтавської битви.

Фонтан "Самсон і Лев" здавна користувався великою популярністю і любов'ю серед киян. Воді фонтану приписували чудодійну силу, про нього складали легенди і розповіді. В одній із оповідей розповідали, що у царя Давида було три сини – Йосиф Прекрасний, Самсон Сильний і Соломон Премудрий. Самсон воював по всьому світу і ніхто не міг перемогти його. Одного разу побачив він місто дивної краси і захотілося йому силу свою показати. Поплив він Дніпром, вийшов із води, а назустріч – лев. Схопив його герой і в ту ж мить закам'янів²¹.

Серед богомольців, які приходили до Києва, існувало повір'я, що той, хто вип'є ковток води із фонтану, лишиться жити в місті Києві. Інше повір'я з'явилося вже в кінці ХІХ ст. – якщо ти кинеш мідячок в басейн фонтану, то знову побуваєш у Києві²².

Пам'ятник особливо цінувався в дореволюційні часи. Свідченням цього є звернення Товариства охорони пам'яток старовини до міського голови у 1915 р.: *"... в виду возможных на Александровской площади (суч. назва Европейська площа) работ по её перемощению, общество препровождает городскому управлению памятную записку о необходимости сохранить и поддержать фонтан "Самсон". Фонтан – памятник в высшей степени интересный. Он напоминает нам подобные памятники первых веков христианства. Многие древние города как Рим, Александрия, Афины, Константинополь были украшены статуями Доброго Пастыря, Даниила между львами. Это любимые мотивы древнехристианского искусства стали обычными украшениями городских фонтанов. К числу таких памятников принадлежит и "Самсон" в Киеве"*²³.

Перед початком Першої Світової війни дерев'яну скульптуру "Самсон і Лев" передали до міського музею, нині вона зберігається в Національному художньому музеї України. На

місці дерев'яної скульптури встановлено бетонну копію²⁴. У 1981 р. фонтан було відновлено у первісному вигляді за проектом архітектора В.П.Шевченка. У наш час подільський фонтан "Самсон і Лев" полюбляють туристи, уважно розглядають його, фотографуються на фоні фонтану, а малюнок із зображенням ротонди "Самсон і Лев" став своєрідним символом Подільського району.

---

¹ Прокопович Ф. История императора Петра Великого от рождения до Полтавской баталии.– СПб.,1773; Голиков И.И. Деяния Петра Великого.– М.,1837.– Т.II; Письма и бумаги имп. Петра Великого.– П.,1918.– Т.VIII.– Вып.1; Труды русского императорского военно-исторического общества.– СПб.,1909.– Т.1.

² Полтавский сборник в память 200-летия Полтавской победы.– СПб.,1909; 250 років Полтавської битви. 1709-1759 рр. Збірник статей.– К.,1959; Научная конференция, посвященная 275-летию Полтавской битвы.– Полтава,1984.

³ Бантыш-Каменский Д. Источники для малороссийской истории.– М.,1830.– Ч.II; Летопись Грабянки.– К.,1854; Летопись Величка.– К.,1855.– Т.III; Летопись Самовидца.– К.,1878.

⁴ Иконников В.С. К пребыванию Петра Великого в Киеве.– К.,1909; Пребывание Петра Великого в Киеве // Военно-исторический вестник.– 1910.– №5-6.

⁵ Сивенко А.И. 200 лет основания Киево-Печерской крепости // Известия императорской археологической комиссии. Прибавление к вып.37.– 1910; Фоменко К. Киев времен Петра I // Киевские епархиальные ведомости.– 1903.– №№ 23,24.

⁶ Волинський С. Стара Печерська фортеця // Вечірній Київ.– 1956.– 19 вересня; Ернст Ф. До історії Києво-Печерської фортеці // Київ та його околиця в історії та пам'ятках.– К.,1926; Сидоренко В. Петро I у Києві // Вечірній Київ.– 1959.– 8 липня; Хаустов Л. Петро I у Києві // Україна.– 1945.– №2.

⁷ Костомаров М. Мазепа і мазепинці // Руська історична бібліотека.– Львів,1895; Грушевський М. Шведсько-український союз 1708 р.– Львів,1909; Уманець Ф. Гетьман Мазепа.– П.,1897; Борщак І. Вивід прав України П. Орлика // Стара Україна.– Львів, 1925; Оглоблін О. Україна в часи Петра I.– К.,1939; Дорошенко Д. Нарис історії України.– Репр. видання.– К.,1991.– Т.II; Король В.Ю. Історія України.– К.,2005.

- ⁸ Прокопович Ф. Слова и речи.– СПб.,1760.– Ч.І.– С.15-48.
- ⁹ Прокопович Ф. Слово похвальное о преславной над войсками свейскими победе // Слова и речи. - М.-Л.,1961.– С.36.
- ¹⁰ Там само.– С.29.
- ¹¹ Иконников В.С. Пребывание Петра Великого в Киеве. – С.28.
- ¹² Постникова-Лосева М.М., Планотова Н.Г., Ульянова Б.А. Золотое и серебряное дело XV-XX вв.– М.,1983.– С.78-79.
- ¹³ Там само.– С.127-128.
- ¹⁴ Лакиер А. Б. Русская геральдика. – М., 1990. – С. 155.
- ¹⁵ Там само. – С. 86.
- ¹⁶ Постникова – Лосева М.М. Вказана праця . – С. 127 -128.
- ¹⁷ Там само. – С. 253.
- ¹⁸ Петродворец. Фонтаны.– Санкт - Петербург,1990
- ¹⁹ Холостенко М.В. Иван Григорович-Барський – зодчий Києва XVIII ст. // Архітектура Радянської України.– 1940.– №11.– С.40-46.
- ²⁰ Толочко Л. Історія спорудження фонтану «Самсон і Лев» у Києві на Подолі // Київська старовина.– 2003.–№1.–С.16.
- ²¹ Київ. За ред Ф.Ернста.– К.,1930.– С.597.
- ²² Толочко Л. Вказ. праця.– С.23.
- ²³ Центральний Державний Історичний архів України в м.Києві (ЦДІАК) – Ф.707.– Оп.310.–Спр.124.–Арк.32.
- ²⁴ Толочко Л. Велика історія маленького фонтану // Хрещатик.– 1996. – 10 серпня.

* 29 червня (12 липня за н.ст.) за церковним календарем відзначається день святих Петра і Павла.

** 1696 р. став знаменним у житті молодого Ф. Прокоповича. Для продовження освіти 17- річний юнак вирушив, згідно із традиціями Києво-Могилянської академії , на Захід – вчитися до Риму заради знайомства з іншими світами, розширення світогляду.

*** Пунічні війни – війни між Римом і Карфагеном за панування в Середземномор'я.

**** З 1700 р., за реформою Петра I, в Росії , як і в інших країнах Європи, почали вести літочислення від Різдва Христового, а місяці року стали лічити з 1 січня (раніше літочислення вели від „створення світу“, а Новий рік починали з 1 вересня). Ця реформа полегшила відносини Росії з європейськими державами.

Рис.1.
Стопа із зображенням Самсона,
який роздирає пащу лева.

Рис.2.
Смволіка
Російської імперії – зображення на
протилежному боці стопи.

Рис.3.
Клейма на денці стопи.

